

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:

Δρ Θεόδωρος Παπακώστας

ΧΩΡΑΕΙ ΟΛΗ Η ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΑΣΑΝΣΕΡ

Copyright © Theodore Papakostas, 2021

First published with the title Χωράει όλη η αρχαιότητα στο ασανσέρ
in Greece by Key Books, 2021.

Translation Copyright © 2024 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

Objavljeno prema posebnom dogovoru sa književnom agencijom *Ersilia*,
u saradnji sa agencijom PLIMA

Translation Copyright © 2024 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-05061-5

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

MOŽE LI ČITAVA STARA GRČKA DA STANE U JEDAN LIFT?

DR TEODOR PAPAKOSTAS

Prevela Zorana Trajković

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2024.

Sadržaj

Predgovor	7
Napomena autora	9
Prolog	15
1. <i>Steno, otvori se da prođem</i>	23
[Kameno doba]	23
NAJČEŠĆA PITANJA: Šta je arheologija?	37
2. <i>Egejski bluz</i>	43
[Kikladska civilizacija]	43
NAJČEŠĆA PITANJA: Ko je bio prvi arheolog?	50
3. <i>Ustaj, pleši, draga moja, da uživam gledajući te</i>	57
[Minojska civilizacija]	57
NAJČEŠĆA PITANJA: Kako to da arheologiju ne čini samo iskopavanje?	66
4. <i>Ako poludim, srušiću svoje bedeme</i>	71
[Mikenska civilizacija]	71
NAJČEŠĆA PITANJA: Kako se datiraju otkrića?	79
5. <i>Šta nedostaje, šta fali, zašto čujem srca svoga jecaje</i>	83
[Mračno doba]	83
NAJČEŠĆA PITANJA: Zašto postoje neslaganja u naučnim krugovima?	89
6. <i>Limunovo drvo kod nas cveta prvo</i>	95
[Geometrijsko doba]	95
NAJČEŠĆA PITANJA: Da li su u antičkoj Grčkoj radili ovo ili ono?	
Najgora pitanja!	102

7. <i>Morima pun jada plovim</i>	105
[Arhajsko doba]	105
NAJČEŠĆA PITANJA: Čemu tolika terminologija?	123
8. <i>Ne bojim se i neću plakati!</i>	129
[Persijski ratovi]	129
NAJČEŠĆA PITANJA: Kako su drevni gradovi ukopani tako duboko pod zemlju?	134
9. <i>Kao da dolazi proleće</i>	139
[Klasično doba]	139
NAJČEŠĆA PITANJA: Šta je najznačajnije otkriće tokom iskopavanja?	166
10. <i>Naoružan hodim</i>	171
[Aleksandar Veliki]	171
NAJČEŠĆA PITANJA: Zašto je mitologija toliko haotična?	178
11. <i>Idemo ka drugim kulturama</i>	181
[Helenističko doba]	181
NAJČEŠĆA PITANJA: Da li istorija krije mračne strane?	193
12. <i>Kako slatko me ubijaš</i>	199
[Rimsko carstvo]	199
Epilog	209
Bibliografija	221
Hronologija	222

Predgovor

ISTORIJA NE MOŽE stati u jedan lift, ali može u našu maštu.

Iako arheologija može da se okarakterise kao izdanak novog doba, ljudi imaju urođenu potrebu za razmišljanjem o prošlosti. Arheologija kao grana nauke započela je svoj put u XIX veku, zarobljena u ozbiljnost i netaknutost. Nešto kao filologija, ali u predgrađu.

Nastavak već znate: sholastika, neizvesne i skrivene pretpostavke, mističnost, želja za otkrivanjem blaga. I bliže, narodna predanja Grka, Egipćana, Kineza, Tajlandana, Turaka, Meksikanaca. Narod – svaki narod – izvlači iz arheologije opipljive dokaze svoje slavne prošlosti u trenutku kada pop kultura ulazi naglo u igru da raširi istorijskoobožavalački san i da obmane apostole umetnosti. Koliko god da je XX vek bio inspirativan, čak i dok su se tajno sastajali Indijana Džouns i Lara Kroft, u Grčkoj smo živeli naš *sindrom Vergine*, očarani čudom istorije koja je – paradoksalno – bila i dalje živa.

Teodor Papakostas nam svojom knjigom pomaže da ostvarimo nešto što se do sada nismo usudili. I sam talentovan stručnjak zapažene karijere i znanja približava naučnu arheologiju pop kulturi i njenim načelima. Ne ustručava se da zbija šale sa prošlošću (to mu dozvoljavamo) i ulogom koju ona igra u našim životima. Ne plaši se poigravanja s naukom i poziva nas da ga oponašamo: buntovni, bez osećaja krivice i nezavisni od vekovnog znanja.

Kao duhoviti pripovedač, u internet verziji kao *Arheostoriteler* (*Archaestoryteller*), vraća se u školske klupe sa znanjem, istraživačkim ali

Dr Teodor Papakostas

i buntovnim duhom, objašnjavajući i podučavajući, ali ne napuštajući svoj humor. Odjednom slika istorije – kako grčke, tako i svetske – postaje naklonjena neupućenom čitaocu, ali i nama naučnicima.

Istorija *Arheostoritelera* ne staje u jedan lift, ali staje u naša srca i našu maštu.

Dimitris Pladzos

Januar 2021.

Napomena autora

*Vek je dete koje se igra. Jednom detetu to je carstvo.**

Heraklit

OVA KNJIGA IMA dvostruki cilj. Da sa zadovoljstvom i na brz i jednostavan način predstavi široj javnosti celokupnu grčku istoriju bez neophodnog stručnog znanja, da odgovori na pitanja u vezi s naukom arheologijom, koja nam je toliko nadomak ruke, a koja opet, mnogi ma ostaje nepoznata. Knjiga je rođena kao nastavak Projekta naučne komunikacije na društvenim mrežama pod nazivom *Arheostoriteler*. Popularna nauka predstavlja upoznavanje s arheologijom, i pokušava da naučne informacije prenese nenaučnicima, to jest široj obrazovanoj javnosti. Ovaj tekst je jedno putovanje koje obuhvata celokupnu grčku istoriju, od duboke praistorije do epohe koja označava kraj antičkog sveta, bez uobičajenog naučnog tona i terminologije koja bi čitaoca obeshrabrila. Privodeći knjigu kraju, čitaoci će spoznati sve velike istorijske periode i njihove osnovne karakteristike, dobiće potpunu sliku i percepciju starogrčke istorije, a svaka nova informacija moći će da se smesti u već poznati okvir, što potpomaže njeno bolje prilagođavanje.

Pripovedanje hronološki prati istorijska doba pružajući istovremeno odgovore na najčešća pitanja u vezi s naukom, koja sam prikupio

* Autor parafrazira čuveni Heraklitov fragment: „Ljudski život (vek) – to je dete koje se igra, kamičke na tabli tamo-amo reda: dečje carstvo!“ (U: *Fragmenti*, prev. Miroslav Marković, Grafos, Beograd, 1979.) (Prim. kor.)

komunicirajući s ljudima koji prate *Arheostoritelera* na društvenim mrežama. Razlučivanje vremenskih perioda podrazumeva veliku raznovrsnost. Ovde su prikazani koncenzusom prihvaćeni periodi, koji su predstavljeni u dvanaest poglavlja. Uostalom, toliko je i bogova! Knjiga postavlja pitanje da li tolika istorija može stati u jedan lift. Ostaviću to čitaocu da proceni. Sigurno je da je teško stala na stranice ove male knjige, jer je bilo izuzetno teško odlučiti koje delove treba ostaviti po strani, a koje predstaviti. Ako ne može da stane čak ni u jednu knjigu, kako onda da stane u jedan lift? Međutim, suština je u tome da ispuni i lift, i knjigu, i naš um, kako bismo je uvek nosili sa sobom. I ostavljam komentar – jer će se naći neko da kaže: „Da, ali nisi pomenuo ovo ili ono“ – da je bilo nemoguće ispričati sve, i toga smo svi svesni. Ovom stranicom knjige vam ugovaram sastanak, i čekaću vas ovde kad god postavite slično pitanje!

Zahvaljujem svim kolegama u Institutu za antikvitete u Kilkisu, gde sam radio tokom pisanja ovog teksta. Posebno bih želeo da zahvalim direktorki Georgiji Stratuli, mom nadležnom Nektariju Pulakakis, Mariji Farmaki, Stamatu Hadžitulusisu i Magdi Parharidu. Zahvaljujem se takođe i starim kolegama iz Solunskog arheološkog muzeja, gde sam radio kao novopečeni arheolog i gde sam naučio mnogo toga, kao i kolegama koje su me iskreno podržavale kao *Arheostoritelera* iz uprava širom Grčke, iz Nacionalnog arheološkog muzeja, iz Pireja, sa Krita, iz Etolija-Akarnanije, iz Lakonije, iz Preveze, iz Abdere, i univerzitetkim arheolozima koji su me počastvovali svojim predavanjima, takođe i Evridiki Kefalidu i Marlen Mulju s Atinskog univerziteta, Aleksandri Aleksandridu i Kleopatri Katariju sa Janjinskog univerziteta i Stavrosu Vlizosu sa Jonskog univerziteta. Zahvaljujem i ostalim kolegama (ima ih previše da bih naveo svakog, i to me jako brine), bili oni članovi arheološkog udruženja ili ne, koji su mi udelili pozitivne komentare i podržavali me tokom projekta *Arheostoriteler*. Predivno je dobiti podršku i lepu reč od svoje branše. Želim da svi razumeju koliko su mi dobro učinili. Zahvaljujem i Vasiliki Pljaciki i Kostu Paschalidisu, sa kojima je prijateljstvo počelo neslaganjem na društvenim

Može li čitava stara Grčka da stane u jedan lift?

mrežama! Zahvaljujem Tasosu Bekjarisu, koji mi je pomogao svojim širokim poznavanjem praistorije na kojem mu zavidim! Zahvaljujem Stiljani Galiniki i Tasuli Dimuli za sve razgovore uz šoljicu kafe i bezgraničnu podršku. Zahvaljujem Vasilisu Dimosu, koji me podržava od prošlog veka, kada smo zajedno pohađali predavanja u Britaniji, i koji je pročitao ceo moj tekst i mnogo pomogao! Prva verzija ove knjige nekada je bila samo moj monolog, ali sam je poslao Dimitrisu Pladzosu, profesoru klasične arheologije na Atinskom univerzitetu, čija je briljantna ideja bila da napišem dijalog. I eto ga! Zahvaljujem mu i na konstruktivnoj kritici i dugogodišnjoj podršci. Od prvih koraka *Arheostoriteler*a neizmerno sam mu zahvalan. Njegov savet je bio neizmerno vredan! Reći ću još samo da su svaka slučajna pogreška i nedoslednost moja krivica i nikog od onih koji su me savetovali. Da, hvala i tebi, mama. I tebi, tetka.

Hvala celom timu *Tedeks Atina*, koji je verovao u mene pre nego što sam shvatio šta se dešava. Takođe (ovo je kraj), zahvaljujem Janisu, Jorgosu, Vili, Dimitrisu, Evi, Lazaru, Eleni, Hristosu, Kristini, Jorgosu, Aleksandru, Sofiji. I Džeriju.

Za kraj bih želeo da zahvalim i svojoj agentkinji Evangeliji Avloniti, koja je od početka verovala u mene i podržavala me jednako i tada koliko i sada. Želim da izjavim zahvalnost sjajnom timu *Ki buksa*, koji je dao sve od sebe i verovao u ovu knjigu i njenu filozofiju! I naravno, ne mogu da izostavim Lijanu Stefani, tadašnju upravnicu Solunskog arheološkog muzeja, koja nas je prerano napustila uoči jednog Božića. Od 2007. do 2019. bila je moj oslonac i prijatelj, pravi primer stručnosti i deontologije. Kada sam počeo svoj internet-projekat, objavljivao sam svoj rad jednostavno kao Teodor Papakostas. Lijana je bila ta koja je predložila: „Nađi neki pseudonim. Biće mnogo bolje.“ I bila je u pravu. Tako je rođen *Arheostoriteler*.

Prolog

STAJALI SMO JEDAN naspram drugog, dva neznanca u jednom liftu. Pogledavši me, razrogačio je oči i ushićeno uzviknuo: „*Panta rhei!*“

Znam da ovo samo po sebi izgleda nerealno, jer jedna ovakva fraza nije nešto što se često može čuti od neznanaca, pogotovo ne u liftu.

Sve je počelo jednim neočekivanim, ali vrlo jednostavnim događajem: zaglavili smo se u liftu!

Nije bilo razloga za paniku. Lift je bio prostran, moderan i staklen, jedan od onih u tržnom centru, zapanjujućih, u koji kada uđete, radujete se vožnji kao malo dete, ali pažljivo krijete ushićenje jer ste, naravno, odrasli.

Kroz staklene zidove lifta videlo se otvoreno dvorište tržnog centra, u kome su se sunčevi zraci provlačili kroz fikuse i paprati. Sa zvučnika su dopirali prepoznatljivi grčki hitovi. Kao što rekoh, nisam bio sam. Pre-
da mnom je stajao čovek koga očigledno nisam primetio kada sam ušao u lift, a koji me je gledao hladnim ali zbunjenim pogledom. Nakon što smo razmenili prve reči, pozvali smo pomoć. Nakon toga nismo imali mnogo opcija, pa smo odlučili da uradimo jedino što smo mogli: da ubijemo vreme pričajući. Nakon upoznavanja, pitao me je čime se bavim.

„Ja sam arheolog.“

„Arheolog, a? Baš lepo! Kao mali sam želeo da postanem arheolog. Iz istorije se, naravno, ničega ne sećam, sem nečega o Periklu, Sokratu i olimpskim bogovima. A da, sećam se i još jedne fraze koju su stari

govorili... Ah, kako beše...“ Zamišljeno je stavio ruku na lice. „*Panta rhei!*“, uzviknuo je sa osmehom zadovoljstva.

„Zapravo, nisu je baš tako *govorili*... To je izreka jednog antičkog filozofa Heraklita. I da budemo precizni, nije glasila baš tako. Tako je Platon kasnije sumirao Heraklitovu filozofiju. Ali to je ipak jedna lepa i mudra izreka.“

Gledao me je pogledom čoveka koji pokušava da shvati da li sam lud ili štreber. Verovatno je odlučio da ne pridaje tome veliki značaj, pa je prekinuo neprijatnost:

„Lepo su govorili stari, zar ne? Sve same mudrosti.“

„Dobro, nisu baš sve bile mudrosti, jednostavno postoji dosta izreka koje su se zadržale do danas.“

„Koja je tebi omiljena?“

„Hm... Mislim da nemam omiljenu. Doduše, postoji jedna Heraklitova koja me je oduvek impresionirala.“

„Od onog koji je rekao i *panta rhei*?“

„Tačno. Imao je još jednu izreku koja kaže: *Ómiros áxios ek tón agónon ekvállesthai kaí rapízesthai kaí Archílochos omoíos.*“

„Aha! Naravno! Prosvetli me! Očekuješ da razumem to?“

Razumeo sam njegovo negodovanje i objasnio:

„Izreka glasi: *Homer zaslužuje odbacivanje i bičevanje, kao i Arhiloh.*“

„I to je sve? Kakvu je to budalaštinu izrekao taj filozof?“

Oči su mu bleštale od radoznalosti.

„Nije budalaština.“

„U redu, ali nije ni neki citat koji bih istetovirao! Očekivao sam nešto *mudro.*“

„To je samo drugačiji ugao gledanja. Pod tim je podrazumevao da uticajne, javne i slavne ličnosti nisu uvek i isključivo dostojne slave samo zato što smo tako naučili od naših roditelja i predaka.“

Očekivao sam da će već ovde prekinuti razgovor.

„Dakle, Homer nije dostojan slave? To pokušava da kaže taj tip? Nešto mi se čini da ne idemo u dobrom pravcu ovde.“

Može li čitava stara Grčka da stane u jedan lift?

Mogao sam i da ne odgovorim. Ali imao sam to nešto u sebi, umeo sam da se zagrejem pričajući o svom poslu i svojoj nauci, a podilazili su me žmarci kada vidim da druge ljuti drugačija perspektiva. Želeo sam da se rešim tog osećaja. (Podsetnik: pomeni ovo na psihoterapiji.)

„To što *tip* kaže je relativno. Samo iznosim jedno tumačenje. Heraklit je bio mišljenja da nije sve zadivljujuće i sjajno u vezi sa slavnim ličnostima, kao ni nasleđe koje smo dobili od predaka i cenili ga jer smo tako naučeni. Uglavnom, to je izjava protiv autoriteta. Heraklit se odvažio da izrazi drugačije mišljenje i da ospori najvećeg grčkog pesnika. A možda i svetskog.“

„Naaaravno.“ Podigao je obrve s izrazom nepoverenja. „Dobro, za Homera znam. A ko je bio taj drugi koga spominje, taj Arhiloh?“

„Arhiloh je bio lirski pesnik. Pisao je ljubavnu poeziju.“

„Ljubavne pesmice?“

Nasmejao se.

„Ne sentimentalnu poeziju. Erotiku. To je prosto bila erotska poezija.“

U tom trenutku se njegov pogled promenio. Nastavio sam: „Nažalost, nije nam sačuvana nijedna od tih *lascivnih* pesama. Poticao je sa Parosa.“

„A šta bi značilo lirski?“

„Nemoj da te zavara to *lirski*. Misli se jednostavno na muziku u pratnji lire. To je bila vrsta muzike koja se nije bavila veličanjem prošlosti, kao što je to činio Homer, koji je stvarao epove, već muzika koja se bavila sadašnjošću i svakodnevicom čoveka. Nešto poput današnjih narodnih pesama.“

„Aha, znači bio je muzikant! Sa Parosa, kažeš? I još ljubavne pesme? Kao Janis Parios?“

„E, može i tako da se kaže. On je bio antički Parios. Arhiloh je imao drugačije vrednosti od onih tipičnih za to doba. Da budemo precizni, plašio se borbe, povlačio se, bacaio štit i trčao da se spase. Ne samo da ga nije bilo sramota svog kukavičluka u borbi već je napisao i pesmu o tome.“

„Šališ se! Da li sam možda čuo tu pesmu?“

„Da.“

„I kako glasi? Samo nemoj opet da mi govoriš na starogrčkom“, rekao je brzo da bi me preduhitrio.

„Štitom se neprijatelj neki sad razmeće, bez volje svoje valjano oružje to grmenu ostavim ja, a sam smrti umakoh. Štit onaj šta me se tiče! Drugi ću kupiti štit, lošiji neće mi bit.“

„Ostavio je oružje i pobegao? Nema šanse! *Il' sa štitom, il' na nje-mu*, govorili su stari. Bila je sramota biti kukavica!“

„To nam je sačuvano kao izreka koju su koristili Spartanci, ali ne svi Grci. Osim toga, želim da znaš da je Arhiloh bio veoma poznat pesnik u čitavoj antici, i pored toga što se šalio na račun svog kukavičluka u borbi. Zato ga Heraklit i poistovećuje sa Homerom!“

„Uh, zbunjuješ me tolikim imenima. Kada su uopšte oni živeli? I mogu li da te pitam nešto? Zašto vi arheolozi i istoričari i ne znam ko sve još toliko analizirate antičko doba? Lepo je bilo tada, značajan je to period, stvorili smo Partenon, filozofiju itd., ali šta je sad tu poenta?“

„Ne nipodaštavaj tako celu nauku! Postoji razlog zašto arheologija postoji.“

„Koji razlog? Gde se primenjuje?“, upitao je prkosno.

„Okej, dobro pitanje. Odgovoriću ti. Zamisli da se jednog lepog jutra probudiš bez pamćenja. Ne sećaš se ko su ti otac i majka. Ne sećaš se ko su ti bake i deke. Očigledno je da ćeš otići kod doktora. Je l' tako?“

„Da.“

„Dobro. Sada pretpostavimo da ti lekar kaže da je sve u redu i da ne brineš, da će se to srediti. Ali ti predlaže sledeća dva izbora. Prvi je da se lečiš i povratiš izgubljena sećanja iz prošlosti, a drugi je da sve-sno ostaneš u amneziji. Moraš da izabereš. Želiš li da se sećaš svoje prošlosti, ili želiš da ostane nepoznata?“

„Pa naravno da bih želeo da se setim!“

„Zašto?“

„Okej, iako mi možda prošlost nije idealna i ne želim da pamtim sve trenutke iz naše disfunkcionalne porodice, želeo bih bar da imam

svest o tome šta se dešavalo, ko su ljudi koji su me doneli na svet i ko je njih doneo na svet, ko su oni bili, da se sećam i dobrih trenutaka, i onih u kojima sam pružao pomoć, ili mi je ona bila potrebna. Makar radi dijagnoze, čoveče! Ali to je druga stvar. Reč je o mom životu!“

„Upravo! Čovečanstvu je potrebna arheologija iz istog razloga zbog kog bi ti želeo da vratiš sećanje koje si izgubio. Zato što želimo da znamo odakle potičemo. Ne možemo da održavamo kolektivnu prošlost na isti način kao ličnu. Zato nam je potrebna nauka. Zato što nam pomaže da shvatimo kako smo došli do tuda gde smo sada. A ako nešto možemo da promenimo, možda bismo uspeli da spasemo čovečanstvo!“

„A zašto bi me se ticala kolektivna prošlost?“

„Zar ne pripadaš jednom društvu? Zar želiš da živiš kao robot? Ili imaš potrebu da razumeš svet oko sebe i stvoriš svoj pojam o njemu? Ako želiš da živiš kao mašina bez ijedne misli, da ideš na posao, spavaš i ustaješ, jedeš i ponovo sve iz početka, onda je to tvoje pravo. Ali da li bi to bilo dovoljno? Čime god da se baviš i koji god posao da radiš, želećeš da znaš šta se dešavalo pre. Ne možeš da kreneš naslepo. Udarićeš glavom o zid! Što više to produbljuješ i proširuješ, obuhvatićeš celo čovečanstvo.“

„Okej, sve je to lepo. Lepa je i arheologija. Ali je u isto vreme i haotična. Nisu nam je preneli kako treba...“

„Gledaj, to čuveno *nisu nas naučili* je opšteprihvaćeno. Ali to je samo izgovor. Nije u pitanju kvantna fizika. Zar je logično da se zadovoljimo samo onim što smo naučili u školi? Pogrešnog smo mišljenja da obrazovanje traje samo za vreme školskog doba. Znanje je uvek dostupno. Kao i arheologija. Vrlo je jednostavno otkriti je i razumeti. Da li si pokušao da je otkriješ sam nakon škole?“

„Šta da otkrijem, čoveče? Odakle da počnem? Ja, na primer, ne znam šta se desilo na početku, šta se desilo kasnije, kada su živeli Aleksandar Veliki, Odisej, Sokrat, Mikenci, Minotaur. Čak i ti koji si to izučavao, da li možeš sve da kažeš po redu i na jednostavan način?“

Lukavo se nasmejavao, misleći da me je ućutkao i da će dobiti negativan odgovor.

Dr Teodor Papakostas

„Naravno! Mogu i odmah. Vrlo je jednostavno. A imamo vremena.“

Iznenadio se. Gledao me je zbunjeno, kao da pokušava da dokuči da li se šalim s njim. Zaćutao sam, ali s osmehom na licu.

„Kakogod“, rekao je nakon kratke pauze. „Gladan sam. Kad bismo imali nešto za grickanje.“

Seli smo na pod prekrštenih nogu. Izvadio sam iz torbe kesicu čipsa, koju sam imao, otvorio je, stavio između nas i ponudio ga. Sa zvučnika su dopirale razne pesme s grčkog repertoara. S početkom sledeće pesme, uzeo je čips, i sa prvim krc, počeo sam priču...